

den alınarak sûtannenin veya saraydaki büyük hanımlardan birinin gözetimini altına verildi. Babası hükümdar olmayan hânedan mensubu çocuklar idareyi ellerinde tutan akrabalarının himayesinde yetiştirildi. Timur ele geçirdiği yerleri oğulları ve torunlarının idaresine vermiş, saltanat konusunda aynı hakka sahip olan mirzalardan tahta geçmesi düşünülen mirzanın Horasan'ın idaresine getirilmesi uygulamasını yaygınlaştırmıştı. Bulundukları yerde yarı bağımsız hareket eden, komşu devletlerle diplomatik ilişkiler kurabilen mirzalara herhangi bir isyana teşebbüs etmedikçe ve başarısız olmadıkça müdahale edilmez, böyle bir durum söz konusu olduğunda onlarla birlikte yanlarındaki emîrler de cezalandırılırdı. Mirza unvanının verilmesi Bâbürlüler döneminde de sürmüştür. Bâbürlüler, Kâbil'e yerleştikten sonra o güne kadar Timur sülâlesinden tahta geçenler için kullanılan mirza unvanı yerine kendisine padişah denilmesini emretmiştir (Vekâyi', II, 279).

Akkoyunlular ve daha sonra Safevîler'de de şehzadelere (mirza) sınır vilâyetlerinin idaresinin verilmesi ve bazı eyaletlerin tahsisi, ayrıca yanlarında tecrübeli kumandanların nâib ve mürebbi sıfatıyla ve lala unvanıyla görevlendirilmesi uygulaması devam etmiştir. I. Şah İsmâil'in oğullarından Elkas Mirza, Şah I. Tahmasb'a karşı isyan hareketine girişip başarısız olunca Osmanlı Devleti'ne sığınarak Kanûnî Sultan Süleyman'ı İran'a karşı tekrar harekete geçmeye teşvik etmiştir. Kardeşleriyle birlikte Tebriz'de bir sanat ortamı içinde yetişen Elkas Mirza, İstanbul'a gelirken değerli kitaplarını ve maiyetinde ki tabdârı ile nesta'lik hattatı ve tezhip ustası Eflâtûn-ı Şîrvânî'yi de getirmişti. Elkas Mirza'nın İstanbul'da kaldığı süre içerisinde kitap sanatı alanında ciddi gelişmeler sağlanmıştır (Tanındı, s. 237). On dan sonra Osmanlı sarayına gelen ikinci Safevî şehzadesi Şah I. Abbas'ın kardeşinin oğlu olan ve kalabalık maiyetiyle barış rehinesi olarak 1590'da İstanbul'a gönderilen Haydar Mirza'dır. Haydar Mirza'nın sunduğu hediyeler arasında tezhipli ve resimli yirmi cilt kitap bulunmaktaydı. I. Abbas 1038'de (1629) vefat edince şehzadelerin bir kısmının gözlerine mil çekilmiş, bazıları taht iddiasında bulunma ihtimaline karşı öldürülmüştür. Bundan dolayı şehzadelerin eyaletlerde görevlendirilmesi uygulaması kaldırılmıştır. İran'daki son Türk sülâlesi olan Kaçarlar'ın sarayında başlarında lalabaşının olduğu şehzade mürebbileri görev yapar, şehzadeler

en önemli eyalet durumundaki Azerbaycan'da görevlendirilirdi. Yaşları küçük olan diğer şehzadeler bir vezirle birlikte vilâyetlere gönderilirdi. Karakoyunlular'da bazı vilâyetler şehzadeler tarafından yönetilirdi. Bunların da kendilerine ait askerleri vardı ve bunlara "nöker" adı veriliyordu. Kırım Hanlığı'nda iktidarı birinci adayı olan hânedan mensubu veya şehzadeye "kalgay", ikinci adaya "nüreddin" unvanı veriliyordu. Nüreddinler de resmî muhaberratta bulunabilir ve kalgayın han olmasıyla onun makamına yükselebilirdi.

BİBLİYOGRAFYA :

Divânü Lugâti't-Türk Tercümesi, I, 355-356, 396; Halife b. Hayyât, *et-Târîh* (Zekkâr), s. 212-213, 223, 225, 231, 263-266, 271, 275-276, 279, 345, 355-356; İbn Kuteybe, *Uyûnü'l-ağbâr* (Tavîl), II, 182-183; Taberî, *Târîh* (Ebû'l-Fazl), VIII, 275, 320; X, 36-37, 70-71; İbn Abdürrabbih, *el-İkdu'l-ferîd* (nşr. Abdülmecîd et-Terhîfî - Müfîd M. Kumeyha), Beyrut 1407/1987, II, 309; V, 171; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil* (trc. Abdülkerim Özyaydın), İstanbul 1987, IX, 15, 83, 415-416; X, 26, 43-44; XI, 303; İbn Bibî, *el-Evâmîrü'l-Alâiyye: Selçukname* (trc. Mürsel Öztürk), Ankara 1996, I, 41, 57, 159, 275, 371-372, 454; İbn Haldûn, *Mukaddime* (nşr. Dervîş el-Cüveydî), Beyrut 1416/1996, s. 539; Makrîzî, *el-Hıttat*, I, 443; Bâbürlüler, *Vekâyi'* (Araf), I, 10-11; II, 176-177, 201, 279; Uzunçarşılı, *Medhal*, s. 61, 133, 182, 195-197; Ahmed Çelebi, *İslâm'da Eğitim-Öğretim Târîhi* (trc. Ali Yardım), İstanbul, ts. (Damla Yayınevi), s. 49-53, 224-228; Dayfullah Yahyâ ez-Zehrânî, *en-Nafakât ve idâretühâ fi'd-devleti'l-Abbâsiyye*, Mekke 1406/1986, s. 172-180, 470; Osman Turan, *Türkiye Selçukluların Hakkında Resmî Vesikalar*, Ankara 1988, s. 32-33, 40; Muzaffer Ürekli, *Kırım Hanlığının Kuruluşu ve Osmanlı Himayesinde Yükselişi: 1441-1569*, Ankara 1989, s. 74-77; İsmail Aka, *Timur ve Devleti*, Ankara 1991, s. 108-109; Güller Nuhoğlu, *Beyhaki Tarihine Göre Gaznelilerde Devlet Teşkilâtı ve Kültür* (doktora tezi, 1995), İÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 128-132, 168-169; Zeren Tanındı, "Osmanlı Sarayında Safevî Şehzadeler ve Elçiler", *Uluslararası Sanatta Etkileşim Sempozyumu, Bildiriler* (haz. Zeynep Yasa Yaman), Ankara 2000, s. 236-241; Reşat Genç, *Karahanlı Devlet Teşkilâtı*, Ankara 2002, s. 127-129, 183-186; Abdülkerim Özyaydın, *Sultan Berkıyark Devri Selçuklu Târîhi (485-498/1092-1104)*, İstanbul 2001, s. 72; Meryem Gürbüz, *Hârizmşahlarda Devlet Teşkilâtı, Ekonomik ve Kültürel Hayat* (doktora tezi, 2005), İÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 135-136, 182-183; Hayrûnnisa Alan, "Timurlular Hükümdar ve Ailesi", *Tarih Boyunca Saray Hayatı ve Teşkilâtı, Bildiriler*, İstanbul 2006, s. 66-71; S. Haluk Kortel, *Delhi Türk Sultanlığı'nda Teşkilât (1206-1414)*, Ankara 2006, s. 90, 189-191; J. Burton-Page, "Mirzâ", *EI²* (İng.), VII, 129.

MUSTAFA SABRİ KÜÇÜKAŞCI

Osmanlılar'da. Hânedanın erkek üyelerine Osmanlılar'da da şehzade denirdi. İlk dönemlerde ise paşa, emîr, çelebi, sultan, beylerbeyi gibi unvanlarla anıldıkları görü-

lür. Bunlardan paşa ve emîr unvanlarını büyük şehzadelerin, çelebi unvanını küçük şehzadelerin kullandığı anlaşılmaktadır. Osmanlılar'da şehzadelik kurumu iki devreye ayrılır. İlkini şehzadelerin XVI. yüzyıl sonlarına kadar taşrada idarecilik yaptıkları devir, ikincisini, sancağa çıkma usulünün kaldırılmasıyla sarayda kapalı bir hayata mahkûm edildikleri dönem teşkil eder.

Osmanlı sisteminde geleceğin hükümdarı olma şansları eşit sayılan şehzadelerin doğumlarının sarayda büyük bir sevinçle karşılandığı bilinmektedir. Padişahın çocukları kimden doğarsa doğsun aralarında ayırım yapılmazdı. XVII. yüzyıla ait bilgilere göre şehzadelerin doğumu halka ilân edilir, top atışları yapılır, şenliklerle kutlanırdı. Bu vesileyle sarayda devlet ricalinin ve yüksek memurların katıldığı tebrik töreni düzenlenirdi. Yeni doğan şehzadelerin hizmetine usta denilen yirmi kadar câriye verilir, annesi de bakımına nezaret ederdi. Sütten kesilme döneminde maiyetlerine üç has odalı tayin edilir, en yaşlısı başlala olarak anılır, onun emri altındaki hadım ağaları lala unvanı taşırdı. XVII. yüzyılın başlarına kadar iki aşamadan oluşan şehzade eğitimlerinin birinci aşaması saray içindeki teorik eğitimi kapsardı. İkinci aşama sancağa çıkarılmalarıyla başlayan pratik eğitim dönemi idi. Şehzadelerin teorik eğitimi devrin en ileri gelen hocaları tarafından yürütülürdü. Bu dersler, genellikle şehzadeler on-on üç yaşlarına gelinceye kadar sürerdi. Sarayda şehzadelerin eğitimlerinin yapıldığı yere şehzade okulu adı veriliyordu. Ayrıca sarayın üçüncü avlusunda iç oğlanlarla birlikte özellikle binicilik ve dövüş sanatı eğitimi alırlardı. Bunun yanı sıra şehzadelere teşrifât kuralları ve siyaset öğretilir, yöneticilik sıfatını kazanmalarına özen gösterilirdi. Arapça ve Farsça başta olmak üzere aldıkları derslerin felsefe, edebiyat, fen, matematik, astronomi, umumi tarih, İslâm tarihi ve edebiyatı, Yunan, Latin tarihi ve edebiyatı, milletler ve medeniyetler tarihi, devlet yönetimi olduğu yolundaki bilgiler çağdaş kaynaklarca teyit edilmektedir. Şehzadeler saray içi teorik eğitimlerini tamamladıktan sonra sünnet olurlardı ve bu vesileyle büyük törenler, eğlenceler yapılırdı. Sünnet merasiminin ardından pratik eğitimlerini görevlendirildikleri sancaklarda sancak beyi olarak tamamlarlardı. Osmanlılar'da ilk dönemlerde yeni ele geçirilen topraklar, eski Türk devletlerindeki uygulamaya benzer şekilde sancak haline getirildikten sonra hânedan üyelerinin sancak beyi tayin edil-

III. Selim'i
on iki yaşında
şehzade iken
tasvir eden
bir yağlı boya
tablo
(TSM, Envanter
nr. 17/117)

mesiyle yönetilirdi. Şehzadelerin sancaklarda görevlendirilmesine "sancağa çıkma" denirdi. Sancağa çıkarılan şehzadelerin yanında başta eğitimlerinden sorumlu tutulan lalaları olmak üzere ihtiyaçları için gerekli olan her türlü malzeme ve personel veriliyordu.

Şehzadelerin sancaklara çıkarılmasının başlıca amaç devlet yönetimiyle ilgili bilgi sahibi olmaları ve tecrübe kazanmalarıydı. Bununla beraber imparatorluk topraklarının güvenliğinin sağlanması açısından hânedanın o bölgeye verdiği önemin gösterilmesi hedefleniyor ve sancaklarına hânedan üyesi gönderilen yöre halkının devlete itaat konusunda daha hassas davranacağı düşünülüyordu. Geleneğe göre, daha Osman Bey zamanında ele geçirilen yerler birer idarî bölge haline getirilip fetih politikasına hizmet etmiş beyler yanında hânedan üyelerine ve bu arada şehzadelere tahsis edilmekteydi. Kuruluş yıllarında şehzadelerin görev yaptıkları en önemli sancaklar uç bölgeler olmuştur. I. Murad döneminden sonra özellikle Anadolu beyliklerinin toprakları şehzade sancakları haline getirilmiştir. Karesioğulları'ndan alınan Balıkesir, Germiyoğlu Süleyman Şah'ın Osmanlılar'a bıraktığı Kütahya, Saruhanoğulları'ndan alınan Manisa, Hamidoğulları'ndan alınan Isparta ve Antalya, Kadı Burhâneddin'den alınan Sivas ve Amasya en önemli şehzade sancak merkezleriydi. Osmanlı şehzadelerinin Rumeli'deki sancaklara çıkarılması I. Murad'ın şehzadesi Savcı'nın Rumeli'de isyan etmesinden sonra yasaklanmıştır. Bunun tek istisnası, II. Bayezid'in, oğlu Selim'in baskısına karşı ona Rumeli yakasında bir sancak (Semendire sancağı) tahsis etmiş olmasıydı; fakat bu tayin fiiliyata dönüşmeden Yavuz Sultan Selim babasını tahttan indirmiştir. Bir yerleşim yerinin şehzade sancağı olabilmesi için üç özelliği taşımasına dikkat ediliyordu. İlk olarak er-

ken dönemde şehzadelere ve beylere verilen sancakların uç bölge olması gerekiyordu. Bu durum daha sonra tahta geçecek olan şehzadeyi belirleme açısından da önemliydi. Uç bölgedeki sancakta hükümdarın en büyük oğlu olan şehzade bulunuyordu. Böylece devletin askerî güçlerinin başında bulunması şehzadeye ileride tahta geçme konusunda ciddi bir imkân sağlıyordu. İkinci özellik, şehzadelerin görev yapacakları yerleşim yerlerinin eski Anadolu beyliklerinin başşehirleri olmasıydı. Üçüncüsü bir tarih, kültür, medeniyet ve ticaret merkezi konumunda bulunması gerekliliğiydi.

Şehzadelerin sancağa gönderilmesi yönetim tecrübesi kazanmaları bakımından son derece önem verilen bir uygulamaydı. Bu aynı zamanda bölgede hânedanın temsilcisi sıfatıyla sembolik bir hâkimiyet göstergesi anlamına geliyordu. Şehzadelerin sancağa yollanmasının bir başka sebebi ekonomik gerekçelere dayanıyordu. Şehzadelerin masrafları hazinenin üzerinde büyük bir yük teşkil ettiğinden gittikleri sancakların bütün gelirlerinin kendilerine tahsisıyla merkezî hazinenin yükü hafifletiliyordu. Şehzadeler bulundukları sancakların has gelirlerine sahip oldukları gibi şehrin ticarî faaliyetlerinden elde edilen vergiler de kendilerine ayrılıyordu. Bunların gelir kalemleri arasında özellikle XVI. yüzyıla kadar, sancaklarında iken bağımsız şekilde yaptıkları harekâtlarda ve ordunun başına serdar tayin edilerek gittikleri seferlerde elde edilen gelirin beşte biri olan ganimet hakkı önemli yer tutuyordu.

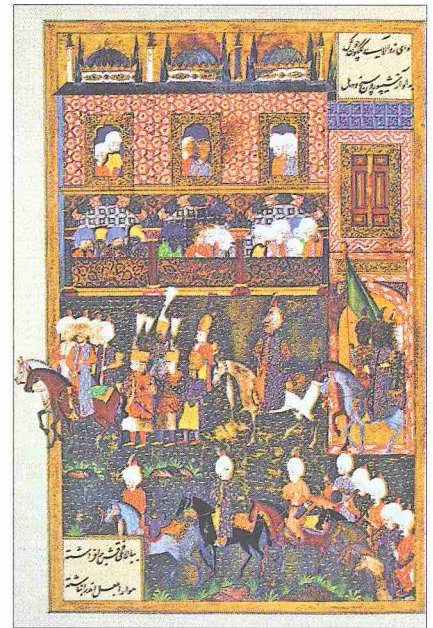
Osmanlı şehzadelerinin görev alacakları sancağı belirleme yetkisine sahip olmadıkları bilinmektedir. Bazı bölgeler şehzade sancakları olarak önem kazanmış, bunlar veliaht tayin edilen şehzadelerin gönderildikleri sancaklar diye belirlenmişti. Erken dönemde şehzadelere verilen sancaklar için bey sancağı tabiri kullanılmıştır. Yıldırım Bayezid'in Amasya'yı fethetmesinden sonra veliaht şehzadeler bu sancağa gönderilmeye başlanmış, Yavuz Sultan Selim'in ardından Manisa merkezli Saruhan sancağı öne çıkmıştır. Şehzadelerin görev yaptıkları şehirler arasında Amasya, Kütahya, Trabzon, Manisa, Konya başta gelir. Ayrıca Antalya, Kefe, Bolu, Isparta, Kastamonu da şehzadelerin merkezi olmuştur.

XIV ve XV. yüzyıllarda Osmanlı şehzadelerinin evlilikleri politik amaçlı idi. Şehzadeler, bu dönemde Rumeli'de mücadele edilen hristiyan hânedan üyelerinin ve Anadolu'nun müslüman beylerinin kızları ile evleniyordu. Osmanlılar, Anadolu ve Ru-

meli'de ele geçirdikleri topraklar üzerindeki meşruiyetlerini gerek yönetim nezdinde gerekse bölge halkının gözünde yapılan evliliklerle sağlamlaştırmış oluyordu. Bu meşruiyet, hem hükümdarların hem de şehzadelerin yeni bölgelerdeki hânedan üleriyle akrabalık bağı kurmasıyla sağlanıyordu. Ancak XV. yüzyılın ortalarından itibaren Anadolu'da birliğin kurulması ve Rumeli'nin ele geçirilmiş olması dolayısıyla müslüman ve hristiyan hânedan kızları ile evlenmeler son bulmuş, sancağa çıkma usulünün kaldırılmasının ardından evlilik yapmaları yasaklanmıştır.

Osmanlı şehzadelerinin hânedan üyesi olmaları dolayısıyla önemli görev ve sorumlulukları vardı. Bunlar arasında askerî sorumluluklar ilk sırada yer alıyordu. Yavuz Sultan Selim zamanına kadar şehzadeler babalarının isteğiyle ordunun başında sefere gidebilmekte, bulundukları sancaklarda isyan edenlere, huzursuzluk çıkaranlara karşı gitmekte, hatta diğer komşu devletlerin saldırılarına cevap verebilmekteydiler. Şehzadeler, ordu kumandanlıkları yanında ordunun sağ ve sol kollarının başında kumandan olarak seferlere katılıyorlardı. I. Murad devrinde Yıldırım Bayezid ile Yakub Bey ordunun kol kumandanları durumundaydı. Bu tür görevler şehzadelere iyi birer asker olduklarını göster-

Şehzadelerin sancağa gitmek üzere saraydan ayrılmaalarını tasvir eden bir minyatür (Ârifî, *Süleymannâme*, TSMK, Hazine, nr. 1517, vr. 445*)

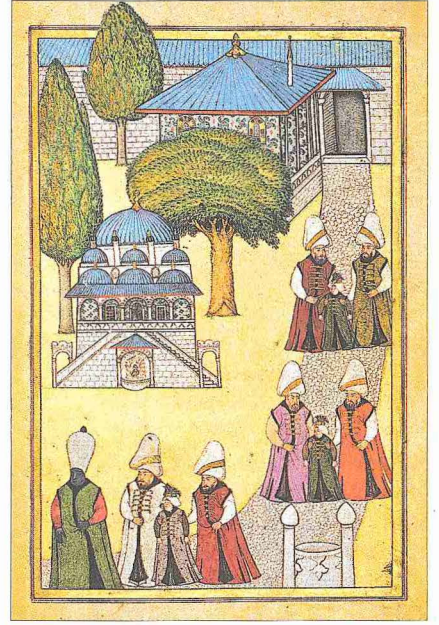
me imkânı sağlıyordu. Böylece hem babalarının hem askerin hem de devlet ileri gelenlerinin gözünde itibar kazanma şansları oluyordu. XVI. yüzyıldan itibaren şehzadelerin fiili kumandan olma özellikleri yerini muhafaza görevine bırakacaktır. Osmanlı hükümdarları, bir sefer dolayısıyla orduyla birlikte merkezen ayrıldıklarında oğullarından birini kaymakam unvanı ile vekil olarak görevlendirmekteydi. Kanûnî Sultan Süleyman döneminden sonra Osmanlı şehzadelerinin kumandanlık görevleri sona ermiştir.

Şehzadeler tayin edildikleri sancaklarda idarî yetkilere sahipti. Maiyetlerinde merkezdeki divan teşkilâtına benzer bir yapılanma gösteren çeşitli görevliler bulunuyordu. Maiyetlerinde görev yapanların sayısı XVI. yüzyılda 2000 kişiye kadar yükselmiştir. Şehzadeler maiyetlerinde görev alacak kişilerin tayinlerini yapabiliyor veya onları azledabiliyordu. Tımar ve maaş tevcih edebildiği gibi mevcut tımar ve maaşlara terakki yapabiliyordu. Öte yandan ceza verme veya affetme yetkileri de vardı. Aynı zamanda bulundukları sancağın ekonomik, ticarî, imar ve sosyal faaliyetlerinden sorumluydu. Bu faaliyetlerini merkeze bildirme ve onay alma zorunluluğu

vardı. Aldıkları onaylar sonucunda kendi tuğraları ile hüküm yazarlardı. Şehzade tuğraları tıpkı hükümdarların tuğraları gibi üç flamalı ve iki kavisliydi. Şehzadelerin sancaklardaki idarî işler için yazdıkları bu tuğralı hükümlere hükümdarlarda olduğu gibi tevki-i hümayun denilirdi.

Şehzadelerin bu geniş yetkileri zamanla sınırlandırılmış, bunda Fetret devrinden itibaren başlayan taht kavgaları da etkili olmuştur (II. Bayezid'e karşı kardeşi Şehzade Cem'in isyan etmesi, Yavuz Sultan Selim'in babasına isyan ederek tahti ele geçirmesi, Kanûnî Sultan Süleyman'ın oğlu Şehzade Bayezid'in isyanı). Bundan sonra sancaklara gönderilen şehzadeler daha sıkı kontrol altında tutulmuştur. Yavuz Sultan Selim'in hükümdarlığı öncesinde serbest hareket edebilen şehzadeler, kolayca kontrol edilebilmeleri amacıyla merkeze yakın sancaklara gönderilmeye başlanmış, lalalarının yetkileri artırılarak şehzadeler pasifleştirilmiştir. Özellikle Kanûnî Sultan Süleyman döneminde Şehzade Mustafa olayı ve Şehzade Selim ile Şehzade Bayezid arasındaki taht çekişmesi şehzadelerin kontrolünü daha da sıkı hale getirmiş, Manisa veliaht sancağı olmuş ve sadece veliaht şehzade sancağına yollanmıştır. Orhan Bey ile başlayıp I. Ahmed'in tahta çıkmasına kadar geçen yaklaşık üç asırlık sürede Osmanlı tahtına oturan on üç hükümdardan I. Mehmed ve Yavuz Sultan Selim dışında on biri hayatta kalan en büyük evlât olarak tahta çıkmıştır. Bundan dolayı hükümdarlık için gerekli özelliklere sahip büyük evlâdın resmî olmakla birlikte gelenek halini almış bir şekilde tahtın vârisi sayıldığı anlaşılmaktadır. 1617'de I. Ahmed'in ölümüyle birlikte tahta kardeşi I. Mustafa'nın geçmesiyle üç asır devam eden gelenek sona erdirilmiş ve ardından hânedana mensup en büyük erkek üyenin hükümdar olmasını ifade eden ekberiyet usulü benimsenmiştir.

Hükümdarların ölümü üzerine vâris olan veya taht üzerinde hak iddia eden şehzadenin İstanbul'a gelmesi için kendisine haber gönderilirdi. Haberi alan yeni hükümdar adayı maiyetiyle beraber süratle başşehir ulaşarak tahta otururdu. Yeni hükümdarın tahta geçmesiyle birlikte diğer şehzadeler için zor bir dönem başlamış olurdu. Daha kuruluş yıllarında Osman Bey'in amcası Dündar'ı öldürmesiyle başlayan, I. Bayezid'in kardeşi Yâkub'u boğdurması ile devam eden uygulamalar, Fâtiht Sultan Mehmed'in kardeş katlini kanun haline getiren hükmüyle bir bakıma resmîleşmiştir. Sadece Osmanlı Devleti'ne

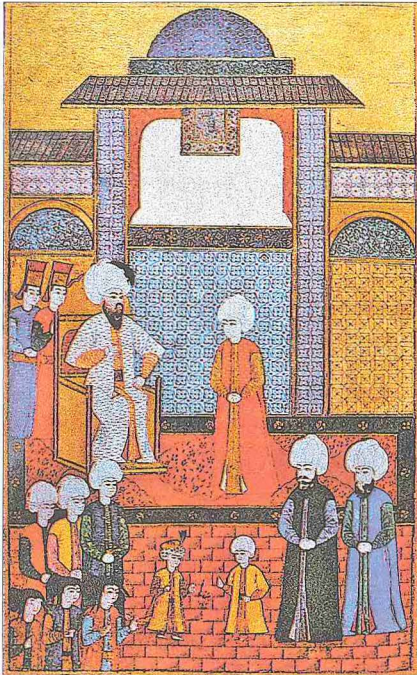

Şehzadelerin sünnet edilmek için sünnet odasına götürülmesini tasvir eden bir minyatür (*Sünnâme-i Vehbî*, TSMK, III. Ahmed, nr. 3593, vr. 173r)

özgü olmayan bu yöntemin temel gerekçesi hükümdarın hâkimiyetinin ve mutlak otoritesinin korunması idi. Hükümdar, tahta oturduğu andan itibaren tek hâkim olmak amacıyla kendisi ve şehzadeleri için tehdit unsuru olarak gördüğü diğer hânedan üyelerini ortadan kaldırmaktaydı. Bu durum XVII. yüzyıl başlarında şehzadelerin sarayda gözetim altında tutulması ile son bulmuştur.

1617 yılından itibaren Osmanlı şehzadeleri için saray içinde kafes denilen kapalı bir hayat başlamış, bunda III. Mehmed'in vefatından sonra yerine geçecek şehzadelerin küçük yaşta olması da rol oynamıştır. I. Ahmed'in tahta çıkışı esnasında yaşı küçük olduğundan yerine bir veliaht bırakıp bırakmayacağını henüz bilinmemesi saraydaki şehzadelere dokunulmamasını sağlamıştır. III. Mehmed'in tahta çıktığında on dokuz kardeşini öldürtmesinin halk ve idareciler nezdindeki tepkilerin de bir ölçüde bunda etkisi olmuştur. Eski geleneği sürdürme adına sancağı yapılan bir iki tayin teşebbüsü de uygulanmamıştır. Saraya kapatılan şehzadeler ancak babalarının hükümdarlığı zamanında daha serbest bir hayat yaşamışlardır. Bu durumda iyi bir tahsil görürler, babalarıyla selâmlıklara, gezilere çıkarlardı ve maiyetlerinde kendi daire halkı bulu-

Kanûnî Sultan Süleyman'ı şehzadeleriyle birlikte tasvir eden bir minyatür (Tâlikizâde Mehmed Subhî, *Şehnâme*, TSMK, III. Ahmed, nr. 3592, vr. 80r)

nurdu. Babalarının ölümünden sonra bu serbest hayat yerini sıkı gözetim altında tutulmaya bırakır, kendilerine tahsis edilen dairede bir nevi hapis hayatı yaşarlar, padişahlık sıralarını beklerlerdi. Bu şehzadeler Harem'e bitişik ve şimsir ağaçlarıyla çevrili olduğundan "şimsirlik" adı verilen yerde ikamet ederlerdi. İsmail Hakkı Uzunçarşılı burada on iki daire ve her dairenin çeşitli odalarının bulunduğunu, etrafında yüksek duvarlarla çevrili küçük bir bahçenin yer aldığını belirtir. Kafes hayatındaki şehzadenin on-on iki câriyesi, hazine, kiler ve seferli koğuşundan gelme ağaları vardı. Hiç kimseyle haberleşmelerine izin verilmez, yanlarına girecek olanlar için padişahın izni aranır ve görüşme gözetim altında mümkün olurdu. Bayram tebrikleri dışında padişah huzuruna kabul edilmezlerdi. Şehzadelere dokunulmaması prensibinin kapıkulu tarafından dikkatle izlendiği bilinmektedir. Bazı durumlarda askerler şehzadelerin sağ olup olmadığını anlamak için onları görme talebinde bulunurlardı. Şehzadelerin bu kapalı hayatlarında câriyeler tarafından eğitildikleri, vakit geçirmek için kuyumculuk, tornacılık, ağaç işleme, yay yapma, deri, fil dişi, nakış işleme gibi işlerle uğraştıkları belirtilmektedir. Şehzadelerin bu sırada erkek çocuk sahibi olmalarına müsaade edilmiyordu. Bu yüzden câriyelerle bir temas halinde oluşan gebeliğe hemen son veriliyordu. Bu süreç imparatorluğun yıkılışı ve saltanatın kaldırılmasına kadar devam etmiştir. Fakat Tanzimat döneminde itibaren şehzadelerin durumunda değişme olmuş, çocuk yapma yasağı gevşetilmiş, özellikle veliaht şehzadeler daha ra-

hat hareket etmiştir. Abdülaziz'in oğlu Yûsuf İzzeddin Efendi ile V. Murad'ın oğlu Selâhaddin Efendi babalarının veliahtlığı sırasında doğmuş ve bir süre doğumları gizlenmiştir. Topkapı Sarayı'nın terk edilmesiyle birlikte başlayan dönemde değişik saraylara dağılmış olmaları da onların gözetimindeki gevşemenin önemli sebeplerinden biridir. Artık şehzadeler Avrupa'dakilere benzer tarzda çeşitli görevler üstlenen, kamuoyunda yakından tanınan hânenan mensupları haline gelmiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

Fatih'in Teşkilât Kanunnâmesi (nşr. Abdülkadir Özcan, TD, sy. 33 [1982] içinde), s. 7-56; Uzunçarşılı, *Saray Teşkilâtı*, s. 107-145; a.mlf., "Sancağa Çıkarılan Osmanlı Şehzadeleri", *TTK Belleten*, XXXIX/156 (1975), s. 659-696; Feridun M. Emecen, *XVI. Asırda Manisa Kazâsı*, Ankara 1989, s. 26-42; a.mlf., "Beylikten Sancağa Batı Anadolu'da İlk Osmanlı Sancaklarının Kuruluşuna Dair Bazı Mülâhazalar", *TTK Belleten*, LX/227 (1996), s. 81-92; L. P. Peirce, *Harem-i Hümayun: Osmanlı İmparatorluğu'nda Hükûmrânlık ve Kadınlar* (trc. Ayşe Berktaş), İstanbul 1996, tür.yer.; Mehmet Akman, *Osmanlı Devletinde Kardeş Katli*, İstanbul 1997; Metin Kunt, "Devlet, Padişâh Kapısı ve Şehzade Kapıları", *Osmanlı*, Ankara 1999, VI, 34-40; Haldun Eroğlu, *Osmanlı Devletinde Şehzadeliği Kurumu*, Ankara 2004; Halil İnalçık, "Osmanlı Padişâhı", *SBFD*, XIII/4 (1958), s. 68-79; a.mlf., "Osmanlılar'da Saltanat Veraseti Usulü ve Türk Hakimiyet Telakkisiyle İlgisi", *a.e.*, XIV/1 (1959), s. 69-94; Yaşar Yücel, "Osmanlı İmparatorluğunda Desantralizasyona (Adem-i Merkeziyet) Dair Genel Gözlemler", *TTK Belleten*, XXXVIII/152 (1974), s. 657-708; Ali Aktaş, "Osmanlı Hanedanı İçinde Saltanat Mücadelesi ve Kardeş Katli", *Türk Dünyası Tarih Dergisi*, I/10, İstanbul 1987, s. 45-56; Mustafa Çetin Varlık, "Kütahya'nın Şehzade Sancağı Olarak İdaresi", *MÜTAD*, sy. 5 (1989), s. 315-324.

HALDUN EROĞLU

ŞEHZADE KÜLLİYESİ

İstanbul'da
XVI. yüzyılın ilk yarısı sonunda
inşa edilen külliye.

Kanûnî Sultan Süleyman'ın, Manisa sancağında vali iken 950 (1543) yılında vefat eden oğlu Mehmed adına yaptırdığı Şehzade Külliyesi, Mimar Sinan'ın tasarladığı ilk selâtin külliyesi olup Beyazıt'tan Edirnekapi'ya giden cadde üstünde bu yapı münasebetiyle Şehzadebaşı diye anılan mevkide yer alır. İnşasına 950 Rebülevvelinde (Haziran 1543) başlanmış, ilk olarak Şehzade Mehmed'in gömüldüğü türbe tamamlanmış, 1 Rebülevvel 951'de (23 Mayıs 1544) temeli atılan cami 955 Recebinde (Ağustos 1548) ibadete açılmıştır. Bu süre zarfında medrese, imaret, sıbyan mektebiyle tabhâneler ve ahırdan müteşekkil kervansaraydan meydana gelen diğer binalar inşa edilmiştir. Eski Odalar diye adlandırılan yeniçeri kışlasından devşirilen yamuk planlı arazide bulunan külliye de cami ve hazire Vezneciler caddesi üzerinde, diğer yapılar arka taraftaki dış avlu duvarına yerleştirilerek iki akslı bir düzen kurulmuştur. Bağımsız olan imaret ve sıbyan mektebi Dedeefendi caddesi üzerinde bulunmaktadır. Bazı malzemelerinin Forum Tauri'den getirildiği bilinen külliye'nin inşasının tamamlanmasının ardından geçen yaklaşık iki yüzyıllık süreçte hânedan mensupları ile din ve devlet adamlarından bazı kişiler için yaptırılan türbe, sebîl ve çeşmelerle bunları besleyen, Beya-

Şehzade Külliyesi ve caminin harim kısmından bir görünüş

